

**"DEVONU LUG'OTIT TURK" ASARIDAGI "YILQICHILIKKA"OID AYRIM
TERMINLARNING IZOHI.**

Ishquvvatov Mamarasul

Abduvohidov Behruz

Termiz davlat universiteti o'zbek filologiyasi fakulteti

2-bosqich talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7816388>

Annotatsiya. Ushbu maqolada turkiy lug'atchilik asoschisi bo'lgan Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida keltirilgan, chorvachilik tarmoqlaridan biri bo'lgan yilqichilikka oid ayrim terminlarning izohi haqida ma'lumotlar berib o'tildi.

Kalit so'zlar: "Devonu lug'otit turk", Mahmud Koshg'ariy, turkiy xalqlar, turkiy qabilalar.

**ОБЪЯСНЕНИЕ НЕКОТОРЫХ ТЕРМИНОВ, СВЯЗАННЫХ С
«ЙЫЛКИЧИЛИК» В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ДЕВОНУ ЛУГАТИТ ТУРК».**

Аннотация. В данной статье была дана информация об объяснении некоторых терминов, относящихся к скотоводству, которое является одной из отраслей скотоводства, данное в труде «Девону луг'отит турк» Махмуда Кошгари, основоположника тюркской лексикографии.

Ключевые слова: «девону луг'отит турк», махмуд кошгари, тюркские народы, тюркские племена.

**EXPLANATION OF SOME TERMS RELATED TO "YILQICHILIK" IN THE
WORK "DEVONU LUGATIT TURK".**

Abstract. In this article, information was given about the explanation of some terms related to cattle breeding, which is one of the branches of cattle breeding, given in the work "Devonu lug'otit turk" by Mahmud Koshgari, the founder of Turkish lexicography.

Key words: "Devonu lug'otit turk", Mahmud Koshgari, Turkic peoples, Turkic tribes.

O'zbek milliy madaniyatining tobora gurkirab o'sishi milliy madaniyat tarixini yanada chuqurroq o'rganish talabini qo'yadi. Boy madaniy merosga ega bo'lgan o'zbek xalqi tarixida "Devonu lug'otit turk" asari alohida ahamiyatga egadir. XI asrning mashhur olimi, tilshunos Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" (Turkiy so'zlar devoni) asari o'z davridagi turkiy qabilalarning lug'atini izohlashga bag'ishlanadi. Devon XI asrda O'rta Osiyoda mavjud bo'lgan turkiy qabilalar va ularning til xususiyatlari, o'sha davrda shug'ullangan sohalarni o'rganishda va hozirgi ayrim turkiy xalqlarning shakllanishi va taraqqiyotini belgilashda muhim ahamiyatga egadir.

Yilqichilik — chorvachilik tarmog'i. Otlarni urchitish, ko'paytirish, zotini takomillashtirish, naslchilik ishlari bilan shug'ullanadi. Yilqichilik ishchi hayvon tariqasida arzon, samarali energiya manbai. Yilqichilik Osiyo va Yevropada mil. avv.4- ming yillikda paydo bo'lgan. Ko'hna Yilqichilik markazlaridan biri, shubhasiz, O'rta Osiyo kengliklari hisoblanadi. Otlar mil. av. 2-ming yillikda O'rta Osiyodan Kichik Osiyoga, undan Afrikaga tarqalgan. Amerikaga otlar yevropaliklar tomonidan XVI asrda, Avstraliyaga XVII asrda keltirilgan. Otlar qo'lga o'rgatilganidan va xonakilashtirilganidan keyin insonning ko'pgina ishlarni bajarishda doimiy yordamchisiga aylandi, armiyada alohida otliq qo'shinlar tuzildi. Ayrim xalqlarda yilqichilik oziq-ovqat mahsulotlari — go'sht va sut olinadigan xo'jalik tarmog'i bo'lib qoldi. Qadimgi Sharqning

Movarounnahr hududi argʻumoklari oʻzining takrorlanmas, xoʻjalik uchun foydali biologik xususiyatlari bilan nom taratgan dongdor jonivorlar safidan hakli ravishda tarixda oʻz oʻrniga ega. Oʻzbek xalq dostonlari "Alpomish" va "Goʻroʻgʻli"dagi Boychibor va Gʻirotlar obrazlari bunga misoldir. [1:6-7]

Qadimgi turkiy til davrdagi aksar terminlarni hozirgi davrda ham maʼlum bir juzʼiy fonetik oʻzgarishlarga uchragan shakllarini ham uchratamiz. Bu esa qaysidir maʼnoda "Devonu lugʻotit turk" asarini tushunishimizda ancha yengillik tugʻdiradi.

Örk — qora mollarning bashvogʻi va ot oyogʻining bogʻi (tushov). [2:78]

Oj: oj at – qora ot. [2:84]

Uyar at — peshonasida oqi bor [qashqa] ot. Bu soʻz shaklan ham, mazmunan ham arabchaga mosdir, faqat bu soʻzning bosh harfi arabchada fatxali (a), turkchada zammali (u) dir. [2:87]

Ozuq at — oʻzar ot; uloq poygasida oldin boruvchi chopqir ot. [2:97]

Ėrik jġlqġ — yoʻrgʻa, qoramol, hayvon. Ėrik at – yoʻrgʻa ot. [2:100]

Azyġr — aygʻir. [2:121]

Ulduq at — taqasiz ot. Boshqa hayvonlarga nisbatan ham ishlatiladi. [2:126]

İġlik — egarning tagidan qoʻyiladigan ichki toʻqim. [2:127]

Ömzük — egarning old va orqa taraflari. [2:129]

Azġrim — egar ostiga ikki tarafdin qoʻyilgan jazliq. U namatdan boʻladi. [2:131]

Üstäm — kamar, toʻqa va egarning boshiga oʻrnatish uchun oltin-kumushdan ishlangan ziynat. Oʻgʻuzlar uni saxt deydilar. [2:131]

Otyun — egarning chap tomonidagi enlik bir qayish; unga ayilning halqasi oʻtkazilib, tili bogʻlanadi. [2:132]

Arqun — yovvoyi otdan qochgan xonaki baytal bolasi; u poygalarda eng chopqir ot boʻladi. [2:132]

İqġlaġ — shoʻx uchqur ot. [2:157]

Aranliġ ėw — otxonasi, ogʻilxonasi bor uy. [2:164]

Ėtilġän — otlarda boʻladigan bez kasalligi. U yorilib tuzaladi. Forscha xunom yoki xunnom deb ataladi. (Hozir bizda badnom yoki bandom kasalligi deb ham ataladi). [2:173]

Ikändi — sarkashlandi, tixishlik qildi, oʻjarlik qildi. At ikändi — ot boʻysunmadi, sarkashlik qildi. Boshqalarga ham bu soʻz qoʻllanadi.(ikänür,ikänmäk). [2:211]

Atatġi – ot boʻldi. Taj atatġi – toy ot boʻldi, toy ulgʻayib otlar qatoriga oʻtdi, ot hisoblandi. [2:214]

Oqraşġi – kishnashdi. Jund qamuy oqraşġi - [oʻtni koʻrib] butun otlar podasi kishnashdi. (oqraşur, oqraşmaq). [2:238]

At ulġġi – ot taqasiz qoldi. Bu soʻz boshqalarga ham qoʻllanadi. (ulġir, ulġimaq). [2:271]

Otladi – oʻtladi. At otladi. Boshqa mollarga nisbatan ham bu soʻz qoʻllanadi. (otlar, otlamaq). [2:281]

Atlandi – otga mindi. Ol at atlandi – u otga mindi. (atlanur, atlanmaq). [2:281]

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, "Devonu lugʻotit turk" asarida nafaqat chorvachilikka, balki boshqa sohalarga ham oid boʻlgan sof turkiycha soʻzlarni turli lahjalarda ishlatilish shakllarini ham uchratishimiz mumkin. Bu maqolada esa faqatgina bir soha doirasida ishlatilgan ayrim terminlarga berib oʻtildi. Mahmud Koshgʻariy devonini yana boshqa turli mavzularda oʻrganish va bu devon ustida koʻplab tadqiqotlar olib borish mumkin. Bu devon yuzasidan qancha

ilmiy ishlar qilingani sari devonning yanada yangi qirralari ochilaveradi. Bu esa turkiy lug'atchiligimizning salmoqli darajada boyishiga katta hissa qo'shadi desak mubolag'a bo'lmaydi.

REFERENCES

1. O'zbekiston milly ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent, 2000-2005-y.
2. Mahmud Koshg'ariy. Devonu lug'otit turk. O'zSSR Fanlar akademiyasi nashriyotining bosmaxonasi. Toshkent, 1960-y.